नं० ४८०९२ - च

भृगेशसंहितायाम्

हरमुकुटगंगामाहात्म्यम् (पूर्ण)

पत्राणि २६

नं० ४७-६२-घ

हरमुकुटगंगामाहात्म्यम् ॥ भृङ्गेशसंहितायाम्

नं० ४७६२-घ (पूर्ण)
पत्राणि २६

गं

ॐ श्रीगंगाभगवत्यैनमः ॥ श्रुतामापेहियामस्यमाहिमा
नमुत्तमं उवाच श्रीगौर्यस्यदेवस्यकृतार्थास्मिनसंशयः
१ अधुनाश्रोतुमिच्छामिगंगामुकुटसंभवां यत्रस्ना
त्वापीत्वाचमुच्यतेब्रह्महत्यया २ आश्विनेपंकथंकृ
र्याकथंयात्रामहेश्वर किंफलंचमहेशानकर्तुस्यच
किंफलं[२] तत्रयात्रामहेशानकृत्तुगेहस्यकिंफलं वा
माराधनतीर्थस्यभवतस्यागिरेस्तथा ४ केशवापस्य
हृषदोदर्शनात्किंफलंभवेत् माहिषीपदुनेश्चैवतथात्र
ह्मसरोवरे ५ हंसद्वारस्यमाहात्म्यंतथाकौलसरोव
रे अस्तुविंदोश्चमाहात्म्यंनंदिदेवपफलंतथा ६ ॥

तस्या मुकुटमाहात्म्ये दर्शनात्किं फलं लभेत् । वद सत्यं महादेव
कृपया परमेश्वर ॥ भैरव उवाच । वक्ष्ये मुकुटगंगाया माहात्म्य
ममरोत्तमं येनैव श्रवणमात्रेण सद्यो मुच्येत पातकात् ॥ ८ ॥ ह
रमुक्ताकाचवटनैर्यस्मान्मुकुटगंगिका । मुक्ताकुटिलतां भूमौ
गता यस्मान्महेश्वरि ॥ ९ ॥ तस्मान्मुकुटगंगाख्या प्रसिद्धा जगती
तले । शर्वजिज्जटाद्यस्माद्देव्या दर्शनकांक्षया । धूर्जटेर्भूमिमा
निता तस्मान्मुकुटगंगिका ॥ शुभा कैलासशिखरोत्कीडमानस
पुंडरैः । प्रमोदः प्रवभूवात्र मानसः कोपि सुंदरि । विमर्शनेन
लहरी हृदयाकाशमण्डतः ॥ ११ ॥ द्रवीभूतोमृतात्पंशुमुकुटादिति
स्मृता प्रिये । प्रमोदलहरीजाता नानाश्चानंदास्तु जलात्मिका ॥ १२ ॥

निःसृतानेत्रमध्यात्स्वाशिवस्याद्भुतरूपिणी श्रीक्राचाकाश
गंगेयमंतराकाशान्निर्गता १४ निर्गतत्वात्स्वमनसोमानसं
मानस्व्याते पतितोत्तारणात्स्वयं नित्यं चोत्तरगंदिकीर्त्यते: १५
मानसोत्तरगंगासाशिवस्यायुज्यदायिनी भागीरथ्येनयानी
तागंगास्थापितप्रकृते १६ सास्वर्गदादेविकाचगंगाशता।
स्वमोत्तदा विशिष्टासर्वगंगानांगंगाचोत्तरमानसी १७ मु
क्त्यामहेशमूर्धिस्यामहापातकनाशिनी यापार्वत्यास्वधेर्ये
ती स्वधेयेन मुकुंदमुकुंदरनेकधा १८ शिवस्यक्रीडामनसोगंगा
प्राडरभूत्पुरः कृतात्स्वविग्रहेदेवीनिर्मलेवानिरंतरं १९ त
याविक्रीडभगवान्कैलासोपवनेशुभे कुंडदेवीततोयाता

गेगो दृष्ट्वातिविह्वला १९ दृष्ट्वानयान्नक्रीडंतमीशानमपरा
जितं क्रोधमाहारयांचक्रे हरं प्रतिमहेश्वरि २० ह्रतंजयान
गिरिजा क्रीडामाल्यैः स्वपोभनैः क्रीडाडंबीनयायातीह
स्त्रांगानि विह्वला शैलविमगामनस्याग्रोक्रुडेजगदीशि
तैः दृष्ट्वा देवो हसन्नाकामब्रवीद्गिरिजां प्रिये २२ किंगता
किंच संपन्नेयद्वैसाविविधैश्शिवे माल्यैः गजास्तैः क्रीडि
तैः विलज्जासि पुनः पुनः २४ श्रुत्वैतन्नगिरिशास्यैववचोन
मेस्मरे पुनः पार्वती प्रस्तुवा वेदा गिरीशं स्मनोहरं २५ कया
विक्रीडमानस्यवचोशावाहि विह्वला मनस्यव्याकुलतेद्य
शरीरं चैवकंपते रोमोद्भेदाः चभवति शोकमानस्यकाकव
नविलज्जः चतमेवासि मांनिर्लज्जां वदेः कथं २६ श्रुत्वैत

गं
२

ह्रिरण्मो वा कांस्यमत्र वा वैष्णवीं तथा कां दृष्ट्वाऽत्र समादेवि वदन्ती
त्वं विलज्जसे पतन्तश्च ता भगवतो वचो देव्या निशम्य दरं करेण
जग्राह ततो जटाजूटे महेशिनः २८ उत्तुंगपीणोधिलक्षणावाक
शालेस्तीजलजानमा श्वेतीदृष्ट्वा करात्तैत्मा देवदेवं महेश्वरम्
गंगा कृत्तहस्ता विप्राभृकुटा श्रपपात ह पतितां तां ततो दृष्ट्वा ।
हस्ताग्रो वा वपावेती २९ त्वं यं पतति वै देवि पश्चात्त्वः पापकृ ।
त्वः तस्माद्गंगा स्वयं देवि पतति तव पादयोः प्रसन्ना भव देव्या ।
स्वा मुक्ता पतिता स्वयं पश्चात्त्व पापिनी गंगा जाह्नवीः तव
पादयोः ३२ तस्मात्पश्चात्त्वे नो कुर्यात्पापमेव पि संस्तरि कृ
यीयारिपतेत्सायोनरकानेकविंशति नरो वा यदि वा नारी प्र
श्चात्त्वे पापमाचरेत् सद्यः पतति वै देवि गंगा वच्छे वडगंतिं से

२·

२

३

संश्रुत्यैव वचनं भर्तुर्देवदेवी महेश्वरी उवाच वचनं देवं हंसं
नीवाक्यकोविदा यस्मात्त्वत्कृते प्राक्रीडन्मम पत्या स्वयं
विं तस्मादुत्तरभूमिस्या देवि महाकालोऽर्भ्रमो २० मुकुटा
ख्यानितादेवि भूमावस्तु सुंदरी पुनर्मे कुरमारोढुं नार्हन्ती
कृतपातका २१ इत्युक्ता वचनं देवी क्रोधाच्चाविरराम ह
तस्याश्चासो हरो हृष्टो भवत्या जगदम्बिके २२ गंगाप्रोवाच।
वचनं मम यः प्रीतिकरं प्रिये उपेते भद्रपदे मासि सिंहसंस्थे दि
वाकरे २३ ब्रह्मण्यो मुकुटे देवो शिपावयन्मानितान्बहून् प
तितानपि समायाता नस्त्रपा भागीरथी नदी २४ मलिनापि
सरोभिश्च सरिद्भिः सागरैः समं आयान्ति नानाविडं संगताः ३

नीहि स्वयं विदे भागीरथीदेविकायाश्चैशा स्नानेनैव हि यः
कश्चित्स्नानवांश्चैव माद्भाग्यात्परमेश्वरि ४३ स्नानं दानं तपो
होमो स्वाध्यायं वाथ पितृतर्पणं करोति विधिवद्देवि तस्य पुण्यं
फलं शृणु ४४ शतकल्पं महेशानि काशीवासेन यत्फलं
तत्फलं लभते मर्त्यो दर्शनात् मुकुरस्य हि ४५ प्रयागे मा
घमासे हि स्नानाद्वर्षसहस्रके यत्फलं लभते मर्त्यो नदेका
दिनतः प्रिये स्नानमुकुरगंगायाः प्राप्नोत्येव न संशयः
ब्रह्महा हेमहारी च स्वर्णपो गुरुतल्पगः ४७ तत्संसर्गी च
मुच्यते स्नानेनात्र महेश्वरि अविद्यो वा सविद्यो वाप्यकामी
वाप्यकामवान् ४८ स्नानान्मुकुरगंगायां मुच्यते तापिनसं

प्रायः गोघ्नोप्यथकृतघ्नोपिस्त्रीघ्नोमानवप्रवच ४९ ।
स्नात्वामङ्गरगंगायांसद्योमुच्येतसंशयः नातःपरंतीर्थं
वरेनातःपुण्यंमहेश्वरि ५० नातोयमोनयज्ञोपिजपोहो
मोपिपार्वति यःस्नात्वामङ्गरातोयपतितेजलउत्तमे ५१
भास्करेचस्वपत्यांगंगायमुनसंगमे मानसीदेविकी
ग्राह्यापैत्रकीसिद्धिर्हाभवेत् यात्रांमङ्गरगंगायाःप्रकु
र्वीतप्रयत्नतः बहुनात्रकिमुक्तेननरःपातकवानकलौ ५२
ह्रदानाशान्तपुण्यंवाराणस्यासहस्रके पुण्यंमङ्गरगंगा
याःकथितंशिवशासने ५३ कैरंगतत्रेदेवेशिशातुगेहा
मिथंतथा एमारोधनतीर्थंचपुण्यंवैभवतोगिरिः ५४

गं
५

5

केशवायस्वरूपस्य भार्गवस्य महेश्वरि दृष्टान्ते त्रमपिता।
ध्यायत्रनित्यं यनिह्निते ५६ माह्निषीप्रभृतिस्थापितयाश्च
स्नसरोवरः हेमद्वारे कौवेरं ध्रुमस्तु विंडनघ्येष्ववि ५७ ।
नेह्नित्ते त्रंमहाकालतत्रे परमपावनं तथा हृदमुखो त्वं च
गिरितेगंमहत्तरं पुण्यापुष्करगंगा च यत्स्नायात्तनकनाशी।
नी गयापुण्यापाशनत्रपुण्यामयातत्स्मात्प्रकाशिता ५८ ।
अत्रयात्राप्रयत्नेन कर्तव्या मोक्षमीप्सुभिः नरो वाप्यथवा
नारी स्नात्वा गंगासरोवरे ५९ धर्मं परममाप्नोति सत्यं सत्यं
वरानने ६०। इति गंगामाहात्म्ये लहरीवियोगो पटलः ॥
भैरव उवाच यात्राप्रयत्नगंगायाप्रभावेत्कथयावद यो।
ध्यानानुध्यानेनेवजन्मानरमवैरघैः १ भैरव उवाच शृणु

देवि प्रवक्ष्यामि यात्रामुत्तरगांगिकीं यां कृत्वापि महेशानि
गंगायात्राफलं लभेत् १ आदौ पूर्वेऽह्नि तत्र श्राद्धं कृत्वा ।
विधानतः ब्रह्मभोजनपंक्तीर्वा स्वीनिस्थापयेद्विधिवत्ततः २ ।
अभ्युदयपंचगव्येन संप्रोक्ष्य तिलसर्षपैः कृत्वा तस्मिन्नेव सं
वत्सरे होमैः मंत्रैश्च वैदिकैः ३ संमान्य विधिवद्देवि गच्छेत् ।
स्नेवो त्तरां दिशं आदौ विचारकुंडे तु स्नानं गच्छेत् ततो विके
४ ततो बोरुरुद्रवने पुण्ये स्नात्वा पतनयवाधिप ततो हिरण्य ।
गंगायां स्नात्वा ब्रह्मायमं व्रजेत् ५ तत्र स्नानाच्च पानाच्च ।
षोडशीं समनुप्राप्नुयेत् षोडशी तत्र संस्नात्वा गोपर्वेष्टमा ।
प्नुयेत् ६ तत्र स्नानाच्च पानाच्च ततो नैनरमाव्रजेत् तत्र स्ना
नाच्च पानाच्च मुच्यते ब्रह्महत्यया ७ ततो व्रजेन्महेशानि वा ।

गं
६

6

ज्यालियामशुत्तमम् तत्रस्नानाद्व्रजेद्देविकारंकंतीर्थमुत्त
मे ८ तत्रस्नानात्समभ्युदयकेकस्मान्निववारिणा श्राद्धंकृ
त्वाश्वनेतत्रयात्रुगेहंशुनः श्रिय ९ ततोरामाराधनकेतीर्थे
परमपावने द्दष्ट्वास्नानाद्वविधिवत्ततोभवतमाकहेत् १० अ
घातेत्रंततोदृष्ट्वाप्रभातेविमलेशुभे माहेश्वीपङ्क्तिंचैव।
यायाकृतम्मरःशुभे ११ स्नानात्तत्रमहेशानिश्राद्धंकृत्वावि
धानतः हेमदानंततोयायात्कृत्तलेगविपोषतः १२ अद्य।
बिंदुततोस्नायाद्वतःकौलमरेखगेत् तत्रस्नानान्महेशानि
नेरक्षितेत्रसमाश्रयेत् १३ महाकालस्यतीर्थंवैततोगंगा
समाव्रजेत् संप्राप्यपवनंकुर्याद्दुपवासंमहेश्वरि १४ द्वि।
तीयेदिवसेस्नानाद्धाश्रितेतपसमाचरेत् श्राद्धंकृत्वातुवि

पिवद्भिर्मान्तं शुद्धभोजनैः ५ वन्यैर्विविधकन्दमूलैः फल
श्चैव विशेषतः वस्त्रैःक्षौमैराभरणैर्गोभिरश्वैर्गजैरपि ६
रथैर्दासीभिरीणानि दासैश्चैव वनप्राप्तियैः तर्पयेद्ब्राह्म।
णान्सम्यक्श्रद्धया परया प्रिये ७ स यातिब्रह्मसदनं।
यत्र गत्वा न शोचते गंगाप्रतिकृतिं कृत्वा पांसुन्मययुक्तां म
हेश्वरि ८ पद्मस्थां ताम्रकुम्भस्थां वस्त्रैर्भिश्च सुवर्णकैः
क्षौमैः सुशोभनैश्चैव वस्त्रैराभरणैरपि ९ गंगां संपूज्य
विधिवदाचार्याय प्रदापयेत् गंगायाः प्रतिमादानप्रभा।
वात्मनया गीतं शृणुष्व न दस्तु मोनाय पिनु णां समवापिमो
यात्रासफला हे नर्थ्यं मया दानमिदं कृतं १० इति मंत्रेण वे
श्यानि दद्याद्विप्रं त मापयेत् एवं कृत्वा न योयात्रां गंगाया

गं०

7

कृतेनरः सद्यः सहस्रो भवति विह्वलो जगदंबिके इति

श्रोक्ता मया ते यात्रा परमपावनी यां कृत्वा प्राप्नुयाज्जन्तु।

गंगास्नाने दिने दिने २४ इति श्रीगंगामाहात्म्ये द्वितीयाप

टलः २ भैरव उवाच अस्थिक्षेपं महीशान श्रोतुमपि महेश्व

र कुत्र केन विधानेन ह्यस्थिक्षेपनमुत्तमं नरः कुर्याद्यथा।

र्थेन तत्सर्वं वद विस्तरात् ४ भैरव उवाच शृणु वक्ष्यामि।

देवेशि सुश्रामे दिन उत्तमे स्नात्वाथ्यानि समुद्धृत्य श्राद्धं कृत्वा।

नाशयत्ततः ५ भुक्त्वा किंचित्मके देहे प्रतिष्ठितेन ततः पुरा

श्रीपीठं श्रीनमस्कृत्य तथा तुष्टविनायकं ६ तीर्थंकरं।

कके उत्पे स्नात्वा याश्च विधिवत्ततः श्राद्धं कुर्यात्प्रयत्नेन ह

स्ते स्वभ्यस्यवाग्निणा ७ यात्रां वसफले कुर्याद्द्विपितृत्नावि।

पिनाकिनः यः कश्चिच्च महादेवि करंकेन भस्मना हि ८ ।
अभ्युक्ष्यात्मनि नित्यं विघ्नं योगी करोति च भैरव उवाच क
थं करंककेग्रामे नदीकारंकिकाभिधा प्रलापिना महादे
वेन नमस्कृपयावद ९ भैरव उवाच शृणु देवि पुरावृत्तं नय
द्भुतं पृथिवीतले यस्य श्रवणमात्रेण वाञ्छितं फलं लभेन्नरः ॥
दधीचर्षेर्वरप्रस्थां निर्व्ययेन प्रवर्त्तिते देवावज्रगिरिपत्नं
स्कन्दनार्थं महेश्वरि १० मकरंदकः प्रभासे शूलमुत्थितः सेक ।
नोत्थितः विस्तनानानेश्चात्तमःस्थिपे संमुक्तो राम भस्मि ११ श
हीनामकरंदकेन दधीचर्षेर्महात्मनः आगत्य ग्रामोलहर ।
विषयं तत्र दृष्टवान् सर्पाणां निचयो सोपि बहुवान्बहुशः
शांते सर्पाणां करंकेन त्वर्महादेवः शिवः स्वयं प्रत्यक्षेदरू

गं
८

म्नेतेविरामेतिशृनः ७नः गरुत्मानपितेप्राहभगवंतंशि।
वंतदा १९ यत्क्षमत्रचतेहृष्टिसर्पाः तत्रचसंततसा श्रत्यया।
कस्तेहोषांकरोम्यद्ययाविचारयत् २० तच्छ्रुत्वाभगवनाग
नःसर्पाः जग्राहश्रावयामासततोगणेन्देवः शिवः
स्वयं २१ सुपर्णोनिष्कालयतमुद्गल्याः प्रमथ्यात्रति ग
णोनिष्पिद्धः सततोगरुत्मांस्वसमाश्रये २२ जगामसप्तका
नतिःकंकंनभसःतलात् यस्मात्कंकोदेवेशितततोम
होगरुत्मता २३ तस्मात्कंकोनाममध्येशयितोभुवनत्र
य तस्मात्तेत्र्यंसमुद्यतेकंकंनाममविश्रुते तत्रस्तानाव
वीताचमृत्युतेब्रह्मस्थतयया कंकंकाख्येत्समतीर्थेवेह्ना।
तथ्यमविपांकया २४ ग्राह्नेकुत्वायस्यान्यायंस्त्रस्त्रीमभु

सेवारिणा यात्रां सफलतामेति सत्यं सत्यं वरानने अ
पेयपानं तु येनेत कर्कोटे जलमुत्तमे स्नात्वा पीत्वा च भुक्त्वा
वाप्याढकं तां महेश्वरि २६ यः कर्कोटे महातीर्थे समुल्लं
घ्यन्यतो व्रजेत् स याति नरकं घोरं यात्रा तस्य च निष्फले
तस्मात्कर्कोटतीर्थे वै यत्नता समुपाश्रयेत् सर्वत्र स्नात्वा
जले तत्र मुच्यते ह्युपपातकैः २७ पितरः तृप्तिमाप्नोति
दैवैः कर्कोटजैर्जलैः तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कर्कोटे निर्मले
जले २८ तर्पणं च कर्तव्यं पितृणां तृप्तिहेतवे कार
र्कोटे जलमध्यस्थाः पितरः स्वर्गताः सदा २९ आस्फोटयं।

गं.
म

तिनृत्यतिगायंत्युच्चैर्वदंतिसर्वतः अपिनःसकलेकश्चिज्जा।
यतेजगतीतले त्रैंकरैकंमाङ्गल्यतर्पयेन्नःसमागता।
नृ इतिनित्यमहेशानिस्वर्गापितृगणाःसदा २० सर्वतो
गीतिकादेविगायंतिचविशेषतः इतिसर्वेसमाख्याता।
त्रैङ्कारैकमुत्तमम् २१ अधुनाश्रुणुदेवेशिषण्मुखो।
हाभिधंपुरम् २२ इतिश्रीगंगामाहात्म्येकरैकतीर्थ
माहात्म्यंनामपटलःतृतीयः ३ ॥

५

भैरव उवाच शत्रुगेह्याभिधं वक्ष्ये शृणु पापभयापहं यस्य
श्रवणमात्रेण न विघ्नं प्रभवेत् नहि पुरा पकृष्णरामेण कार्त्ति
केयो विनायकः स्पर्धां चक्रे ततो राम उत्थापसमकरोत्सर्षोः
२ आधिक्यान्नाद्यवादासीत् शिथिकीर्स्वहृदयो ऽस्मसः विघ्नावा
नापयामास गणेशः स्वरस्कंदरि ३ रामस्यास्त्रे नाशयेता
विघ्नास्तेनेमयोद्दिताः शत्रुभूताभवन्तसर्वास्तेवै विघ्नका
रिणः रामस्यशत्रुभूतास्ते शमयेत्तत्पातने रामोध्याये
विरंतरलोके विघ्नप्रवर्तितिमे दृपं विघ्नाध्यदेवाशिशत्रूपानि
नमाहरेत मंत्रेजनापविधिपिवक्ष्ये रूपानिनमाहवे तेनाद्रे।
णामहेशानिभार्गवेविधिनाततः विघ्नान्संतोभयामासप्ता।
त्रुगेह्यास्थितोसलदा रामेणात्तोभिनाह्यास नाणेनशत्रूपानि

गे
१

ना यत्रास्थिता महाविघ्नाः घात्रुभूता महेश्वरि ८ तस्मात्त्व।
सिद्धौ यामो भूत शात्रुगेहाभिधः प्रिये शात्रुगेहे जपो होमस्त
पस्स्वाध्याय एव च ९ यात्रा नक्षत्र महेशानि सत्यं सत्यं मयोदि
ते न विघ्नाश्च भवेद्यत्र शात्रुगेहे महेश्वरी। दृष्ट्वा वै शात्रुगेहा
न्तेन नगरं स्वदेशं प्रिये नश्यन्ति पापसंघाताः पुण्यं चैव विवर्धते
१० यः शात्रुगेहे स्वरवर्ये शृणिते स्नायात्र तत्कुण्डजले विधितः
पितॄन् स्वसंतर्प्य विभुं प्रपूज्य स याति सायुज्यमपीश्वरस्य ॥
शात्रुगेहे गतस्यापि पितॄणां श्राद्धकारिणः पितरः तृप्तिमा।
यान्ति यात्रा च सफला भवेत् ११ शात्रुगेहे समासाद्य विश्व
पूजां करोति यः मन्त्रसिद्धिर्भवेत्तस्य देवदर्शनमाप्नुयात् १२
स याति विश्वसायुज्यं यत्र गत्वा न शोचते शात्रुगेहात्परो।

गच्छेद्धाम सदाशिवमीश्वरि यत्र स्नानाच्च जायते परं पद
वाप्नुयात् इति ते कथितं देवि स्नात्वा गोदाभिधे शुभे कार्तिक
मपि चैतानि तीर्थे परमपावने यः कृत्वा च पठित्वा च ग।
ङ्गास्नानफलं लभेत् इति गंगामा   हात्म्यं श्रीगोदाना
ममाहात्म्यं नाम पटलः ४ भैरव उवाच वरसंगमहादे
वरामसदाशिवकं शुभे देवदेवं महेशानो रामेण स्थापितं स्व
यं तीर्थं कथ्यते समुद्भूतं कृपया परमेश्वर भैरव उवाच।
शृणु देवि प्रवक्ष्यामि रामेण स्थापितो यथा देव्या सह म
हादेवो भैरवः परमार्तिहा श्रद्धेनि त्वा समानेन रामेण
समहात्मना श्रीवत्समहत्स्मेतपः परमदारुणं नि
राहारो महाकालिका सा सह महेश्वरि सम्यक्प्रसाद

गं ॥ यामासमस्माह्लादपारसंदरि तस्यैवं वर्तमानस्य भार्गवस्य म
हात्मना कालात्सहमहाकालो दर्शनं समुपेयिवान् ६ ।
दृष्ट्वा देवं महाकालं कालिकांगसंगुपरं भार्गवः पतितो
भूमौ दंडवत्स्वरश्मिनिते ७ पुनः चोत्थाय पतितः पुनः कृत्वा
यसंदरि हर्षगद्गदया वाचा भैरवं समुदीरयत् ८ भार्गव
उवाच कालांतकलाग्निसमानभासं चतुर्भुजं कालिकया
पद्मं कपालखट्वांगवराभयाढ्यं परं महाकालमनंतमी
डे ॥ नमः परमरूपाय परमार्थैकरूपिणे चिन्मायास्वरू
पाय भैरवाय स्वरूपिणे ॐ नमः परमरूपाय परामलस्वरू
पिणे नियतिप्राणदेहाय तत्स्वरूपाय ते नमः ॐ नमः परा
मेयाय परतत्त्वार्थदर्शिने चिन्मायाप्रपेषाय देविवि

त्रायशंभवे १२ त्रिलोकेशाय स्थूलाय सूक्ष्माय व्यक्तमूर्तये
पराकाशादिरूपाय पराय शंभवे नमः १३ ॐ नमः काललि
गाय कालोत्तननिभाय ते जगत्संहारकश्चैव महाकाला
यते नमः १४ नमः उग्राय देवाय भीमाय भयदायिने म
हाभयहाते लभ्ये सृष्टिसंहारकारिणे १५ नमः परमानं
दस्वरूपाय महात्मने परप्रकाशरूपाय प्रकाशानां प्रका
शिने १६ ॐ नमो ध्यानगम्याय योगिहृत्पद्मवासिने वे
दतत्त्वार्थगम्याय वेदतत्त्वार्थदर्शिने १७ वेदागमपराम
र्शी परमानंददायिने तत्त्ववेदान्तवेद्याय शंभवे विभवे नमः
धियो यः प्रचोदकेयानन्तपरमं ज्योतिरुत्तमं तस्मै एकाय देवाय
परमज्योतिषे नमः १८ गुणाश्रयाय देवाय निर्गुणाय क

गं
१२

पर्दिने श्रुतिस्थलायदेवायह्यतिसत्त्वायतेनमः २० त्रिगु
णायत्र्यधीशायत्र्यक्षिविनयशालिने नमःत्रिज्योतिषेतुभ्यं
त्र्यन्तायचत्रिमूर्तये २१ वाचामगोचरंदेवमनंतंविश्वरूपिणं
भक्त्यास्तवन्मृत्युस्थापिनतिद्धिमिमहेश्वर २२ कीर्त्यमानेयन्मा
ह्निम्निब्रह्मादीनामपीश्वर वाचाश्रीकंठिनायचममकानत्र्व
र्णिना २३ भैरवउवाच इतिस्तुत्वामहेशानंदेवंतत्पादयोःप
तन् मुहुर्मुहुःसचोत्थायनमश्चक्रेसभार्गवः २४ स्तुतास्तु
वेमहाकालोभार्गवस्यमहेश्वरि उवाचसांत्वयन्नामवाचा
परमयायिने २५ भैरवउवाच साधुभार्गवतुष्टोस्मिभक्त्या
परमयाभृशं श्रामेनचदमेनापितपसापिस्तवेनच २६ इ
दंस्तोत्रंचयोनित्यंपठेन्नियतःसदा सप्राप्नोतिमहत्पुण्यम

एवमेधादियज्ञपे इदं स्तोत्रं पठन्वीरः साधकः सिद्धिमाप्नुया
त् पुरश्चरणमाप्नोति वेदपारायणं फले २८ इमं स्तवम
धीयानः शुचिस्तद्गतमानसः यद्यन्मनसि कुर्यात्तत्तदाप्नो
त्यसंशयं २९ कामिनो कामिदं श्रोतं च अकामानां च मोक्षदं
बहुनात्र किमुक्तेन पठन्स्तवमनुत्तमं ३० स्तुत एवं न्वापि समा
प्नोति शिवत्वान्न संशयं वरं दत्त्वा ततस्तस्य देवो वचनमब्रवी
त् मन्त्रो वरं स्तुत एवं स्तवं यद्यपि स्यात्स्तुतं लभे कुमारस्यापि विष
यैतत्समानाम्न संशयं ३१ श्रुत्वैतद्वचनं देवि भार्गवो हृष्टमा
नवः प्रोवाच तं महादेवं भक्तिनम्रः कृतांजलिः ३२ यो
गिनो योहृदि नामः स्वस्थो न पदं गतः मम देव महाकालः।
तस्मात्कोपवरं नमः ३३ तथापि यावदेवेश नमस्त्वाणो विधि

गं
१२

13

गुह्यं मे सांगोपांगं महाकालयशस्यामस्त्रविन्नमः २५ ।
इति श्रुत्वा वचस्तस्य भार्गवस्य महात्मनः प्रोवाच वचनं शू
लो हर्षयन्निव यामुदा २६ देवा ऊचुः इहैव स्वगिरौ रम्येन।
ध्यामारमहेन्द्रष्ठे अस्त्राणामन्त्रः शिक्षास्वमरहस्यानि चान
व २७ भवेतवति चास्त्राणां यतस्तत्रोजसोपि च तस्मात्योक्तः
पुत्रा विद्धि भैरवो नाम वै गिरिः २८ भवेतनोति चास्त्राणां य
तो भार्गव तेजसा तस्माद्भविष्यति ख्यातो भैरवो गिरिरुत्तमः।
२९ तस्मात्त्वं पठ विप्रर्षे क्रमाद्वेणा समन्ततः। गणेशो नापि चा।
स्त्राणि सांगोपांगानि भार्गव ३० कुमारात्कृणपश्चापि प्रियो
मे त्वं भविष्यसि इमं रामाराधनकं तीर्थं परमपावनं ३१ य
त्रस्नानं जपं होमं स्नात्वा यो न पठन्मम करोति विधिवद्भिर्मया

तिपरमंपदं ॥ ४२ ॥ भैरव उवाच इतिदत्त्वावरंतस्मै भार्गवा
यमहात्मने महाकालोमहेशानितत्रैवान्तरधीयत ॥ ४३ ॥
तदाप्रभृतितत्रैवभूतेशानमर्चयन्द्रुतः आशिवात्परमास्था
णोसहस्राणिभार्गवः ॥ ४४ ॥ तदाप्रभृतिदेवेशिरामाराध
नकंपरं यावन्नोपतितानांचमहापातकिनामपि ॥ ४५ ॥
रामाराधनकेतीर्थेदृष्ट्वातुच्यवनसंकरात् स्नानादिप्रतिमु
च्यतेजन्मान्तरभवैरघैः ॥ ४६ ॥ रामाराधनकेतीर्थेयःपश्ये
त्स्नातिनोनरः तस्यस्नानंनिष्फलंस्यात् गंगायास्तरभूति
ते ॥ ४७ ॥ तस्माद्रामाराधनकेतीर्थेपरमपावने स्नायात्पर
याभक्त्यानरोमुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ४८ ॥ इतितेकथितंदेविरा

माराधनकं परं यत्कृत्वा मुच्यते जन्तुर्महापातककोटि-
भिः दर्शनाद्भैरवस्येह गिरेः परमपावनात् मोक्षमाप्नो-
ति मनुजः इति सत्येन नेशाये ५. इति गंगामाहात्म्ये भैरव-
शमाराधनवर्णनं नाम पटलः ५ भैरव उवाच श्यावं श्यावे ।
महादेवमाराधनकं परं तीर्थेच परमेशान भैरवे गिरि-
कन्यके कृतार्थोस्मि कृतार्थोस्मि कृतार्थोस्मि न संशयः ।
इदानीं श्रोतुमिच्छामि हृदयान्तं रमपीश्वरः महिषीमागमी-
शान नद्या ब्रह्मसरोवरे हंसद्वारमपीशान वद मे कृपया
शिव १ भैरव उवाच शृणु त्वं देवि वक्ष्येहं हृदयान्तं महत्त्व-
ं यद्दर्शनाद्वाप्नोति गंगास्नाने दिने दिने २ ब्रह्माण्ड

ध्यमानस्य भार्गवस्य महात्मनः कलहः समभूद्वि
गणेशेन समं तदा ५ कुमारेण च देवेशि त्रैलोक्य
लहो ह्यभूत् तयोर्विवादमानस्य बाणान्संवर्षयन्भृशं
६ भर्त्सयाकार्तिकेयं च गणेशमपि संददौ तयोर्विवा
दतोर्देवं भृगुगणपतेर्भृशं ७ शिवयोस्तु प्रियो जातो ह्या
सः परमहर्षितः शिवस्तु कथयामास भार्गवं गणपं तथा
८ कुमारमपि चेमानि गिरिशः प्रहृष्टतोऽभृशं तत्कुमाव वचनेन
स्य कुमारः प्राहरस्तुते ९ अर्थं गिरिशं प्रहृष्टवान्स्वरमहाणेऽ
नमः इत्याद्यर्धं गिरिशं स्थितं च शिवः प्रोवाच भार्गवं १० स्वस्थं द
पीय विप्रर्षे प्रहृष्टवानीरिमुत्तमं श्रुत्वैतद्वचनं तस्य देवदेवा
स्य हेऽद्रि ११ प्राहृष्टभार्गवः प्रीत्ये गिरिवितेवां महात्मस्थिते वा

गं
१४

15

णेन व्याप्तं नन्नं वै गिरिनन्दं महेश्वरि । स्थितानां गिरिनन्दं
वै भागे वेदर्षिनः स्थिते । नामयोवा चव चने दृषयन्तु बाण
मुन्नमे दृषन्नबाणो त्रैवयोः प्रमथ्यानिवीपयाम्यहं ॥ १३ ।
यस्मात्कृतेन संयुषैर्बाणानां प्रमथ फलं चने भागे वेन दृ
षन्नन्नेनापितापस्मनेश्वरा १४ दृषदर्शनमात्रेणवाज
पेयफलं लभेत् । प्रभाते विमले शुद्धे दृषन्नन्नेत्र स्पृष्टे हरि । १५
दर्शनेजरुते यस्तु स्पृशति परमं पदे दृष्टेन स्पर्शितेन स्वभा
गे वस्य महात्मनः नेहास्य परमेशानो विस्मितः परहर्षि
नः हसंत नेमहादेवं दृष्टा देव्यानिकोपिता हरे जगाद
गिरिजा हृत्वा मिवाभिरूनमे प्रमथानामथ्याय विभो
गाहेस्तेन वार्कि नव १६ यत्स्पर्शितन्नयस्तैनस्वनन्नन्तेना ।

शिलाये नरोत्तमौ सौ दृष्ट्वा हंससनकेनेतत्क्षणे १९
यथेष्टं ज्ञात्वा शंभोस्तेन गच्छ वा तिष्ठवा मस्रा एतच्छ्रुत्वा वा
चो देव्याः शिवः परमदारुणं २० रूपेक्षणामहेशान्निर्ह्र
तर्धानमभूत्तदा देव्या दृष्ट्वा महादेवं पश्चात्तापमगात्ततः २१
तयासंतप्यमानया तेजगामगह्वरसुंदरि तेनमार्गेणसंततमा
महिषीवरप्रोमुक्ती २२ यस्माद्धेमप्रतीदेवी तेनमार्गेण
सुंदरी तस्मात्प्रथानेप्रोक्तामहिषीमार्गउत्तमः २३।
योगच्छेन्महिषमार्गेण ब्राह्मणः सत्यउत्तमो पदेपदेऽश्वमे
धस्यफलमाप्नोतिसुंदरि २४ द्विगुणायाज्ञायांगास्योत्रि
गुणावामसेव्यति संतप्तायास्तुगच्छेत्यादेवदेव्याः प्रयत्न
तः २५ समन्ततः पदेतस्यप्रमेवब्रह्मसरोवरे दृष्ट्वा

गं
१९

स्मरः तत्र प्रपच्छ जगदंबिका २६ किं त्वया देवदेवेशो न
दृष्टः शंभुः कृतनमः कृतांजलि स्मरो वाक्यं शुश्राव च जगदंबिकां
२७ त्वया देवदेवेशः शंभुर्दृष्टस्तु तन्नमः ध्यानेन तत्र संसेवा
कामस्तु नमंबिकां स्वयं २८ जगाम परसंतापेन तास्मिन्नीविव
वेनदा मुचे नीपरमास्त्राणि ह्यवद जगदंबिका २९ तदा त्र
प्रोक्तैरेवमस्त्रैर्भिः समपद्यत अनंगः स्मरो वर्वं दिव्यमहापा
तकनाशने ३० ततो जगाम तत्रांतं डस्थे हरं मुखाभिधं ददृ
र्शं देवदेवेशं तत्रैव सहस्रस्तुजिते ३१ दृष्ट्वा हृष्टपरीतांगी प्रस्फु
ल्लवदनप्रभा हरमालिंगयामास हर्षनिर्भरमानसा ३२
ततो हरेण सहिता ह्यागता च महेश्वरि पुनः स्वस्त्राणि मुंचे
ती हर्षनिर्भरमानसा ३३ तदा भूश्च स्मरो देवि विद्धितीयं पीन

लेमहत् तदाशशापदेवेशीकृत्तं ब्रह्मसरोवरे २४ स्ना
नं तात भवेदेतन्निशीर्णसर उत्तमं तदा प्रोवाच देवेशि।
विशीर्णं मम भवत्सरः २५ देवः प्रोवाच दक्षात क्षमेता।
त्रसरोवरे पतितां पावयेल्लिष्टसरोवरस्त्वयं चिरं २६
यावत्तत्र क्रियते याड्डुस्नानं तज्जल उत्तमे श्रस्याम मृत्तणे
वैवतावड्गाफलेनहि २७ यावत्तत्क्रियते याड्डुमास्मि
जलसमागमे तावत्त्रयात्रा सफलं भवेदेव न संशयः
तस्मात्त्वमत्र तिष्ठस्व यावद्गङ्गावतिष्ठति पावयन्ति।
लोकांस्तु महापातकिनोपि च इति दत्त्वा वरं शंभुस्तत्रैवां
तरधीयत तस्माद्देवि प्रयत्नेन स्नायाद्ब्रह्मसरोवरे म
नुजे फलमाप्नोति वाजपेयादियज्ञये बहुनात्र किमु।
क्तेन स्नातो ब्रह्मसरोवरे।

शृण्वन्ति सततं देवि कोटिजन्मभवैरघैः किं पुनस्स्वयमेवैतं करोति सुरधीने
रः स्नात्वा ग्रस्तसरस्तोये पुरुषः स्वर्गमाप्नुयात् इति ते कथितं देवि हृदयं
तत्र सत्तमं माहिषीमार्गमपि पौष्करस्य तलेः सरस्तत्रमे कृत्वा पाठेत्वाम्नु
ध्येन वर्ज्यसद्गत्या रिपान्वैः इति श्रीसत्क्षेत्रमाहिषीमार्गग्रस्तसरोवर्ण
नेनाम षष्ठः पटलः श्रीभैरवी । स्मारं स्मारं महादेव पुण्यं ग्रस्तसरोव
रं अथ भागवतीवासि कृतार्थास्मि न संशयः अधुनाज्ञातुमिच्छा
मि पुण्यं वास्तुजनीर्थजम् हंसहडास्य माहात्म्यं तथा बोलसरोवरे व
देमहापयाशो भोनेरिहेत्ते तथैव च श्रीभैरव उवाच शृणु देवि प्रवक्ष्या
मि महादेवि माहात्म्यमसहेतुकम् हंसद्वारस्य पुण्यं वै श्रुत्वा मुच्यते
सकटात् श्रीरामरणकजेयत्र गिरिशृंगविराजितम् नरवद्वारं सज्जातं
हंसानां यत्र नानदा सततपापोपसंज्ञानो हरपुरमानसम् तद्द्वारे

वर्तिर्याणा तीर्थयात्राप्रसंगेण शृङ्गे परमहंसत्वसाविर्भवति नि।
श्चितं अन्यमार्गेण गमनाऽहंसत्वं नैव जायते तस्मात् नैव मार्गेण या
त्राऽनुष्ठानसमम् सोऽहमित्यवबोधस्यजनने मोहदयतः हंसत्वे
णांयतो देवि तनोऽहंसः प्रकीर्तितः हंसानां च यतो हंसे तत्र गच्छन्ति वरव
र्णिनि ततः प्रोक्तं पुराविद्भिर्हंसद्वारमिदं जनैः मोक्षद्वारमिदं प्रोक्तं
स्वर्गद्वारमिदं परम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हंसद्वारे व्रजेद्बुधः मोक्षं प्रा
प्नोति देवेशि नात्र कार्या विचारणा गर्भागारे नमस्कृत्वा विशेषात् हंस
द्वारकं यो नरो याति हंसानां द्वारं स्वरवर्णिनि हंसानां गतिमाप्नोति
ममनात्र संशयः सन्यासिनो महाभागा जितक्रोधास्तपस्विनः।
योगिनः प्रतिपद्यन्ते तं दर्शनकृतो नराः गर्भागारे स्थितिं च मरणं वा
पि स्वदेशे तेनतुः स्वं प्रयान्त्येव ये दर्शनकृतो नराः बहुनात्र किमु
क्तेन कलौ मलभयापहम् हंसद्वारं समाश्रित्य मोक्षं प्राप्नोति नरोऽत्र

गंगा॰ यः घोरे कलियुगे प्राप्ते निकारस्तेविलोकगः ततः सर्वं परित्यज्य हे
सद्वारं समाश्रयेत् यः साधको महेशान पुरश्चर्यारतो भवेत् स्व
देहेन देवेशि नोपायं हंसद्वारं समाश्रयेत् घोरे कलियुगे प्राप्ते मनसु
चलितो गतिः जपध्यानविधौ कालेयातेन ततो द्वारं समाश्रयेत् हंसद्वारमती
वैव यत्किंचित्क्रियते नरः तत्सर्वं च हस्तयामाति नाशकार्याविचारनात्
तस्मात्सर्वप्रयत्नेन हंसद्वारं विधानतः सर्वं सफलतां याति चेति सत्यं
वदाम्यहं वक्तृनाशक्तिः मुखेन भूयो भूयो महेश्वरि हंसद्वारं समाश्रि
त्य सिद्धिमाप्नोति मानवः हंसद्वारं भिदे यो वै पापिनो पापमोक्षदं
त्रिविद्वारककवाटस्य पाटने द्वारमुत्तमं इति ते कथितं देवि शृणुष्व वे हं
सद्वारजं यत्पुण्यं श्रूयतां तेन महापापानवाकोटिभिः इति हंसद्वार
माहात्म्यनाम षष्ठमपटलः ॥ श्री अथ नाम शृणु देवेशि माहात्म्यम
मुत्तमं यत्पुण्यं श्रूयतां तेन जन्मकोटिभवैरपि यः स्नाति प्रातके

2

२

तोयं देवीनेत्रसमुद्भवे सततं संसारजं दुःखं न आप्नोति महेश्वरि दा
रिद्र्यदुःखं मरणं च दुःखं रोगदुःखं न तु रोगाङ्गवमीश्वरीद्ध यः स्नाति।
नित्यं गिरिजा स्नात्वा तोये प्रोक्तोऽङ्गवनेव पुनः सत्वामृयात् तस्मात्सर्व
प्रयत्नेन नेत्रजे वारि चाप्यापेत् सर्वसिद्धिमवाप्नोति नात्र कार्या विचा
रणा दर्शनात् महादेव्या नेत्रोद्भूते महेश्वरि समाश्रित्य नरो
याति परमं दर्शनमं स्नात्वा दर्शनाद्भवे तोये मुहेशताः शीतले शुभे
नेत्रोद्भुज्ञे भवाप्नोति नमेत्रास्ति विचारणा अतोन्यः सरसीद्धनु ये म
नेगणवारिणि सतीर्थद्वारीभवति यात्रानस्य चानिष्कला तस्मा
त्सर्वप्रयत्नेन सरसीद्धवगाहयेत् यावाश्चोलसरो दिव्यं कोलनामसि
द्धिदं परं यत्समाश्रित्य देवेशि कोलः संसिद्धिमागताः कलाश्वासि
मन्नाञ्चौरकौलधर्मिणपवच स्नानं दानं तपश्चैव व्रतं स्वाध्यायमेव
वः यद्यत्कृतं तेन च न दानं स्वाध्यायकल्पते भूयः किं व ऊर्मा षणनामि

गं गा

3

विजयः स्यात्तिथौ कोऽपि देवे नोपद्रवं समुद्भवेत् पिबन्तथा कौलसरस्य सङ्गते
न चापि कोऽपि भयं नरो गमापि वा नोदासभावः प्रिये न स्त्रीत्वं न च कालभं
गमापि नो जन्तुः कदाचन आप्नुयात् हृत्यं प्रकाशितं तेऽद्य मया पुण्यं पापहं तीर्
थं ते महाफलं सर्वार्थसिद्धिकं भूयः श्रोतुमिच्छामि इति देवसहायाख्ये
देवमाहात्म्ये नाम माहात्म्यः पटलः ॥ श्रीभैरवी ॥ पुनर्वदस्व महादेव कौलसरौ
लसरस्तुत्योत माहात्म्यमपि देवेश सर्वपापभयापहं ॥ श्रीभैरव ॥
शृणु कौलसरोद्दिष्टं तस्मिन् गिरिवरे शुभे यस्तु स्नातः साधको देवि मे त्रिसि
द्धिमवाप्नुयात् मार्कण्डेय पातं भार्गवेन महात्मना अस्मिन् गिरिव
रे पुण्ये ह्यारे चरितं तपः निराहारेण यतात्मा सौ वायुभक्षो जितेन्द्रियः
कालेन महता तेन तस्य वै हरसंदेहि यथा मारायनसप्तमा भार्गवस्य ।
महात्मनः व्यतीते त्वाचरे काले दिव्यं वर्षशतेषु वा नद्यास्नानप्रमाणा ।
स्नानयोचोरे महात्मनः कालोजगामागिरिजे कालीदर्शनकोत्सुकः

१

नामहत्त्वा महादेवि रामः शोकपरायणो तथासेशणचलस्य भार्गव
स्य महात्मनः सततं तप्यमानस्य वाचं प्राप्ताशरीरिणी गुरुस्मरणमा
त्रिष्टमेत्रासिद्धिमवाप्स्यसि गुरुस्मरणहीनस्य कासिद्धिरिह भार्गव
गुरुस्मरणहीनं मंत्री मंत्रासिद्धिमवाप्नुयात् नकर्योसु गुरुस्मर्यो यः क
श्चिन्मायको भुवि: न स सिद्धिमवाप्नोति वर्षलक्षशतैरपि: तस्मा
द्राम गुरुस्मर्यो ऽहं न नित्यं समाहितैः कालीदर्शनसंप्राप्तिर्भविष्यति
न संशयः इत्युक्त्वाविरमद्वाणी देवदत्ता सुंदरि श्रुत्वा तदेवदत्ता
स्य वचनं भृगुनंदनः चकार विधिवत्तत्र गुरुस्मरणमुत्तमं कौलधर्मेण
विधिना जटायमंत्रमुत्तमम् इत्थं मंत्रजप्यमानस्य भार्गवस्य महेश्वरि
महाकालेन साहिता श्यामा दर्शनमागमत् कालीहत्त्वा पुनर्लोलनक
ललवदना शुभा त्रिरुल्लकेनाभरणपाशखट्वांगधारिणी नृमुं
डमालाभरणा कपालडमरुहस्ता दृष्ट्वा तु तां तदा रामो महामा त्रिपु

गंगा.

वनीश्वरीम् मद्दत्तनाममभिर्दिव्येनत्सार्वसमसमाद्दिना स्तुत्वाप्रसन्नात्व
भवन्मद्दातेदेवीनुभार्गवम् प्रोवाचस्वलद्गणयावाचा भार्गवंजमदग्निजं
व्रस्मद्दत्तंपाहूतनिशाम्यमपाप्शेर्वेश्रम्यभार्गव प्रसन्नास्मिदिनमेत्तव।
दारायनत्तामुने इत्युक्त्वामामद्दत्वांतांनिर्गतानद्धरीरतः बवैयमा
येःष्यामांगीत्वद्दांगीनद्दरद्धृशम् पुनःप्रोवाचतंकालीकश्रेष्ठामित
घस्मान्मुने पिवामृतंपदंतेद्दिमयानेत्रप्रसन्नया इत्युक्त्वाप्राहनष्य।
मात्वद्दांगेनिद्दितिनदा मरःकौलेसमुद्भूतेजीवनेद्धलपर्मिणा कौ
लीनमम्मत्तंकाल्मात्वद्दांगेनाद्दतेयतः तमःप्रोक्तंपुराविद्भिःशुभंकौ
लसेरावरम् तस्मात्सर्वप्रयत्नेनकौलेसरउपाश्रयेत् सम्नुपाश्रित्य
देवेषिप्रात्रस्मद्दत्ताव्ययोद्दाति कौलेसरःसमुद्भूतेतोयेउएपप्रदेकोलो
ममत्रनरामोगिरिजेपापोचाम्त्तसुत्तमं नदाप्रभृतिरामोसौविरजोवि
भवृस्रिये प्पामापीम्यवरदत्वानत्रांतदानमागत् रामोपितत्रभूते

णसमीपमगमत्तमः यः कश्चिदत्र मनुजः कौलसरसि पाश्रयेत् पु
ण्यस्थानमाप्नोति वेदपारायणफलं मासमात्रं पयोधाराङ्गुलं काश्यां वा
सान्निध्यकम् पुण्यं द्विगुणमाप्नोति कौलसरस्नानतः गवां को
टिसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् उपदेशे सूर्यग्रहे ब्रह्मणे वेद
पारगे तत्फलं समवाप्नोति स्नात्वा कौलसरोवरे अविद्यो वा सवि
द्यो वाप्यकामी वाप्यकामवान् स्नात्वा सिद्धिमवाप्नोति नत्र मे नास्ति
संशयः श्रीनीलकौलयोगच्छेत् गंगां त्रिभुवनीश्वरीम् दृष्ट्वा दर्श
नमाप्नोति गंगायां भुवनीश्वरीं नास्ति कौसमं तीर्थं भुवि दिक्षु नरा
ह्र्गौम् गंगायात्राति फलं दं मन्त्रसिद्धिप्रदं कलौ इति ते सर्वमाख्या
तं तीर्थं परमपावनं दिव्यं कौलसरो नाम सर्वपापभयापहम् ॥१॥
इति कौलसरोवरमाहात्म्ये नाम नवमः पटलः ९ श्रीभैरवः अधु
ना शृणु देवेशि नेदिष्ठं मन्त्रं महत्तरः महाकालेन यत्प्रोक्तं ब्रह्मणा

गंगा॰

त्मानिवारणम् प्रकम्पोभूधराद्देव्यामहाकालोमहोद्यमी नंदास्म
देवदेवेशाभूत्यमस्तापयेत्स्वयम् नंदिचकाङ्क्षिदेहमेदर्शनेशास्म
महेति साभवानीभवद्वारिमाकाङ्क्षिद्दिशातामिह तथेत्युक्त्वाना
तानंदीसावधानोभवत्प्रिये द्वारसंवृत्तलेनत्रागौरीहरगुहेष्वनदा त
तोदेव्यात्रसंस्प्राप्यमान्वेषु पतितिंदता हह्नात्तगिरिजानत्रपतिमन्वेष
मागताम् नंदीसंस्थाप्यमाविष्टाश्चिरं दध्योनततः प्रिये किंतिष्ठामि
देवेशीमध्यवाजगदीश्वरम् विचिंत्यवकृपानंदीनिश्चयं चाजगाम
ह देवदेवीमहीशानीनतिचक्रुभिरामहेति अनयादेवदेवेशपार्श्व
प्रेमलसमरःशुभम् नस्मादागाहहत्तगिरिंद्रदर्शनलालसा इत्यु
क्तादेवदेवीशानमस्कृत्यसुपेनदा प्रोवाचविनयेनाथ भृत्यावैनं
दिकेश्वरः गिरिमारोहत्तस्येदेवदेवीमहेश्वरी गिरिवात्रहरस्तु
त्वंपश्यपनस्वयमीश्वरी श्रुत्वानंदिनोवाचदेवीहर्षमुपागता

५

पुत्रसंज्ञोवाहिदेविरमाक्षिप्तामायययोजतां इत्युक्तागिरिजाहरवह
ह्लादरामुत्वेनदा सतीविस्मयमापन्नातथाह … ज्ञा
हर्षवपुरुर्मणः आलिलिंगहरेनत्रमऊर्मेजरवनंद्धिना हरोपि ।
विस्मयमापन्नानथाहदृष्टागतोसतीम् प्रोवाचनंदिनंक्रीडादेव
देवोवृषावापि: यस्मात्त्वंरुःस्वयंभूत्वासदाहामतिलिंगसे तस्मा
द्वागिरैतुल्येनजहदूपाभविष्यसि श्रुत्वानन्दुप्रभोर्वाक्यंस्फुरेभूत्वा
महीश्वरि नदेवनंदिदेवेत्रस्प्रार्थितंभुवनत्रये क्रोधेनहसमवेर्णी
भूङ्गेणहरात्वेविगिरे तेनत्रुद्धेननंदेवेनशापोमेनदोमहात्मना तथा
भूतंतनंदृष्ट्वानंदिनेजगदंबिका शिवंप्रोवाचगिरिजाप्रहरेदडया
दृष्ट्वा यस्मान्निरपराधोवैनेदीशापमस्त्वयाप्ववरम् तस्मात्वं पिदेव
शामहाकालः स्मरावेर नंदिदेवेत्रसरोभूत्वाभविष्यसिनसंशयः इत्थ

गेगा

6

ज्ञानगदीशानीक्रोधपुत्रात्जगामह नेरोधतोनयायांतीजहासचक्र
रःस्वयं ममक्रोधोभवत्येवमरे भूत्वामहीश्वरि नंदिकेश्वरमाश्रि
त्यकालरूपस्थिरंभुवि तस्मात्त्वमत्रतिष्ठत्वमयासहमहीश्वरि इत्यु
क्त्वाहेवदेवेशोवाच्यांतर्धिमागतो तदाप्रभृतिदेवेशानंदिकेश्वरंम
हाफले महाकालमाविमेरेप्रभवस्थितेभुवि प्रयागेनैमिषारण्ये
नैवकुरुक्षेत्रे दत्त्वाचकपिलाकोटिंविधिवद्वेदपारगे यत्फ
लंलभतेमर्त्यस्तदत्रस्नानतःप्रिये काशीवासेनकल्पेतुवासेनायत्फ
लंलभेत् तत्फलंलभतेमर्त्यस्तदत्रस्नानतःप्रिये भूयोभूयःकिमु
क्तेनप्रलापेनमहीश्वरि चोऽस्मिन्कालयुगेप्राप्ते नंदिकेश्वरमाश्रयेत्
नंदिकेश्वरसमंतीर्थं नभूतंनभविष्यति इत्येतत्कथितंमयाव्याप्तफलंवैनं
दिकेश्वरे महाकालसंदेशांतिमहापातकनाशनं इतिनंदिकेश्व
महाकालसंवादेनंदिमाहात्म्यःपटलः श्रीभैरवीः श्रीतास्यतु·
·गृहीता

६

स्मिन्नाशि सिमभवात्तीर्थम् महानदेरिति मगत्वा [illegible] फलम् भ-
वेद्वरमहास्वर्गगामाहात्म्यमुत्तमम् श्रुत्वा [illegible]
[illegible] नरः ॥ [illegible] श्रणु वक्ष्ये पुरस्नान्तु गङ्गामाहात्म्यमुत्तम-
म् [illegible] गङ्गास्नानफलं लभेत् [illegible]
[illegible] फलं लभेत् तत्फलं लभते [illegible] गङ्गायाः स्नानतः
[illegible] महासाऽतपनेऽनले [illegible]
[illegible] नः तत्फलं समवाप्नोति [illegible]
[illegible] गङ्गायाः [illegible] स्नानतः [illegible]
[illegible] फलं लभते नरः तत्फ-
लं समवाप्नोति गङ्गा [illegible]
[illegible] नरः पृथिव्यां यानि तीर्थानि तानि [illegible]
[illegible] यानि तीर्थानि तानि [illegible] तस्मात् ।

गं॰
मा॰

देवप्रयागे तर्पणेन हरमनुत्वं शिये हस्राहस्रमनुत्वं हे देवि फलं प्राप्नोति प
नूनं वृषभग्रामे सिद्धोने कन्याविविधिपञ्चमे यत्फलं समवाप्नो
ति मनुत्वं हस्राहस्रमनुत्वं यत्तु अश्वमेधवाजपेयस्य तोति होमं चव स्फ
लन् तत्फलं समवाप्नोति हस्राहस्रमनुत्वं शिये महापातककोटिभिः
वाप्यथवा सुपपातकैः गंगाम्बुकुरणात्स्नाना सर्वपापैः प्रमुच्यते
यत्पुण्यमश्नोति महादेवि विशेषेनेश्वरमर्त्यपल्लवत्या हृदयेब्धनयाभ्युतेय
गाधे महापातकिनः कलौ निपापाश्च भवन्ति पञ्चदशसप्ताभिनाम्वे
केवले तिलैः कुशमन्नपानादैविशेषेनेश्वरमर्त्यपल्लवत्या हृदयेब्धनया
भुक्तेः पंचगव्ये महेश्वरि नरः तत्स्नातोऽहारः सर्वेष्वविविधयस्तोमेष
येष्व मंत्रयोर्न्दिये नातिक्रैवैस्किवापिनश्यं शिवसि सुरेशरि गंगा
भाद्रपदेपन्नभाद्रपदभ्यामहेश्वरि नरवन स्नातोऽहारः सर्वोभद्र
हवः सम यत्पुण्यमश्नोति महादेव्यानिगंगाभासितिमवज्ञयेन स्वर्गराव

कथासंश्रावयेत्समहेश्वरि मातृगणमीभूमस्यागामीभास्करायाग
१माधिपिलेश्वमास्वत्स्वरुगुस्पन्तीगड्श्वरि स्वानाम्नुअरगगाथा
सथोमनुष्ठेनयानकाल स्वर्णलीपीसधुपासौलालवपः स्तुत्वा ध्व
वव गोत्राः प्रत्युधीपीधुगाति सथामनुष्ठेनयानकाल माधाकृत्वं
तणमेधानहुघेपालसमरेर तेषामत्रमयाहहृभाजेदप्रनृलनुले
भाजाहृस्यानस्तु त्रायोववांलभवेत्स्वरि नगशनावबपनेस्याइदे
वपयाविधि स्याहूसभाजयेहूमावृत्स्वेरागणपारगान् दीपधूपम
भाजेसुत्रदानुष्ठेनतेलया गाहानेस्वरानेश्रनानाधनुगारेभ
बलेः संतर्पयेमहाहार्देविर्हरहणाभिनेकाणः पितृस्वाहयाभागा
याः श्रनाऊयात्समाहितः नानाद्रव्यैश्चहोमस्तुदेवसंतर्पयांश्चुव
सत्यफलमाप्नोति देवक्रुंवमनुहाति सौभाग्येनकामस्पर्शेहा
स्यप्रस्पहरीरे पाशाविक्रम्यमानस्ययावनोम्भश्चिरेणवः परेपरा

गं॰
मा॰

श्वमेधस्य फलं समाप्नोति मानवः यत्रांतिकाम्यमानस्य पार्श्वे तोयं भ
विशेषतः गंगायां तर्पणाद्वापि गंगासहस्रस्य फलम् यावन्ति मनुजो
देहे पलानि गंगायां तिष्ठन्ति श्रीगंगामाहात्म्ये नाम प्रलापि सर्वदा
गंगायां पिण्डपल्लवं कुम्भमेव श्राद्धे विशेषतः कालाम्बुगंगायां पावक
ध्यानः शुभरः शुभः यथा भवन्ति वै काल स्नानाद्गंगा स्नानमात्रेण न भे
दाववग्रहः कोष्ठविषमेवास्मोपि वा गंगायां विग्रहः पापकृद्यशका
लसमागमः नखाग्रेणापि वै गंगाजलं स्पृष्ट्वा मलमलिनानि भ
वन्ति महापापानि क्षणेन नश्यन्ति गंगास्नानेन यावन्ति तिलेषु
मे स्नानं कृत्वा गंगायां भक्त्या स्नात्वा मुच्यते पापैः तस्मात् सर्वप्रयत्नेन गो
गंगां कलियुगे काले ब्राह्मणाः सर्वभक्ष्याः वर्णाश्रमे त्यक्तेन न पश्य
कालो देवी महाकालप्रभावतः कलिभंगाय नवाल्पविनिरोगापि स
र्वे नमस्कारेण वा यस्मिन् गंगायां ये वै श्रद्धया तत्र स्नानं कृत्वा नाति

८

ऽपि भवन्तं भयं । इति भयोपि भयं नास्ति स्वात्मानन्दऽस्यांगिकस्य नान्तः
परन्त्वंत्वरूपेणे तीर्थेनानः प्रमेयमप्य महानन्देनेनत्वंतेन रूपेण नपरक्रमं
समस्तऽस्यांगायानभूतेनभविष्यति सर्वसमस्तमहादेवविकलोको
ऽस्य रूपेण स्वात्मानन्दऽस्यांगायानसमस्तमहस्ताः क्रियाः तस्मात्स्वा
त्मस्वरूपेण गंगानन्दस्वरूपेण नमस्तेऽस्तु नमस्ते नस्वात्मनो वा
कोऽस्य । तेजस्वरूपमुक्तिमार्गे निर्वाणानन्दरूपेण स्वभावतः
दानं स्वात्मस्वरूपस्य नः परलोकस्य तनावबोधं गायति निश्चितो ऽभवत्
परमेश्वरकुलेश्वरविज्ञानवेदपरिभाषया । एवमेव गंगागोपायां
ऽपि तं विधानतः तत्परलोकमनन्तंवानन्दं ज्ञात्वा निधिनाथ वा ज्ञात्वा
नाम्नोऽयं महादेवस्वरूपेण गंगानन्दे भवति नित्यं गंगायाः स्वरूपेति
महेश्वरि । ओंकारे गंगायां च स्वामिगिरि हरं गुरोरपि श्रीमत्यास्तु नित्यं
तेजस्विमायां नित्यं नित्यं नमोऽस्तु ते । भयोऽभयः । कलापे भरः पाने कवे वा को लो

नवीर

गं.
गा.

9

गंगांस्मरन्तांस्नात्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते महात्म्यमपि देवेशि श्रुत्वैमं हृदयस्थ
देविगिरौ वक्ष्ये श्रुद्धगंगाख्यानं शृण्वंतोभिशृण्वंति सर्वाः इदंमुक्तं गंगाम
याम हात्म्यमशेषमे सर्वपापहरं देवि नवमं महात्म्यकीर्तनम् इदंरहः
स्यपरमंनाख्येयं केचित् निन्दकाय पापिने रामत्थाविशंति मधुपेन च दुष्टके वा
हैतुके चललोलुपेतिराख्य अंतेस्ति गंगाभक्तिविहीने च तन्त्र श्रुत्वान्त
रुके तीर्थनिन्दापरे वापि नाख्येयं परमं मम इदं रहस्यं देवेशि नवमं
महात्म्यकथानं गंगाख्यानं ममैव वृत्तिस्मरनेन नेरापि इति रहस्यमम
गाम्भेयस्नानाख्यामोनिपतनम् फलपुष्टिवापि नष्यागंगास्नानेहि
नेहिन इदंपरमंगोप्यं नवमं रहस्ये कलिनाशनम् श्रुत्वापि पढ
शान्तिवाजपेयफलं लभेत इति श्रोतसमं नययान चफलं न कुरु संशय
यस्मिन्नवधारेविद्मिमन्ने कोनुगमिष्यसि ॥ इति श्री ललद्वदेव बोधो
पनानतीर्थसारसंग्रहे गंगामहात्म्यवर्णनं नाम एकादशः पटलः

ॐ भैरवी ॥ ॐ श्रत्यंपत्रकूट गंगायाः कृत्वा स्नानादिकं क्रमा
त् केन मार्गेण यात्रायां देवीतीर्थयात्रापरो नरः यथास्तिने दयाभूं
भो ममेशाय शिवरम्वनत् भैरवः कालोस्कोभेरदे योग याबो
भ्रमानसात् देवान्यत्वे वसनपुरस्थदा रातिनिर्गमात् ल्या
नेवाय स्वरयात्रा या हृमन स्यावि हृदय सर्वे शिवाहेनमिस्मिंश्च
वाय: प्रज्ञायत्ने तीर्थस्नानानालभेस्याभिनि पापस्तु नियिते बा
ये स्वर्गेरिणा तीर्थयात्राप्रस्थानः स्वस्थानं गत्वा भवेदेवनी
येमज्ञनेन: सिद्धि हारा स्नूकरे तीर्थस्नानदानविधिस्वभाः वि
वेषत्वप्यनी थैं स्नातु हृदये स्वर वत्सेन स बोधे स्वर्गारे: पार
मलेस्मालिसहस्रणः देवदानवगन्धर्वाः स्वस्वर्षिमहोरगाः इ
हावयान्निमानि स्योवस्यतानासि दुयव लिसा ग्रास्तसा ग्रेनय।
वेक्षु: प्रबोधितः बौसिद्धास्याच्छमगच्छेदलु बोधे स्वर्गेगिनि ।

गं० मा०

नश्यन्ति सर्वपापानि भवरोगोऽपि नश्यति [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

इति श्री गङ्गामाहात्म्ये [illegible] नाम द्वादशः पटलः १२ ॥